

Zsávolya Zoltán

Prágai Tamás kritikusi öröksége I.

Az Irodalom és a Kritika pásztora

(1) Prágai Tamásnak eddig – életében és halálában – három önálló *kritikusi* kötete jelent meg.¹ Tisztán (irodalom)kritikai ezek között egy sincs, abban az értelemben legalábbis, hogy az adott összeállítás kizárólag könyvekről szóló bírálatokat tartalmazna. Az anglista képzettséggel rendelkező szerző kapcsán azonban feltétlenül meg kell említeni: a világszerte meglehetősen orientáló érvénnyel bíró angolszász felfogás a német *Literaturwissenschaft* vagy éppen séggel a magyar 'irodalomtudomány' szerinti hosszabb, tanulmányszámba menő, akár a könyv terjedelmére rúgó értekező munkákat is az úgynevezett *literary criticism* teljesítményei között tartja számon. Kézenfekvőnek látszik tehát, ha Prágai minden értekező, műértelmező munkájára tekintve szintén ilyen, kiterjesztett, a tudományosság értelmét és funkcióját is magában hordozó jelleggel használjuk a 'kritikai' fogalmát, éspedig egységesen. 2006-os munkája mármost teoretikus orientáltságú monográfia, amelynek egyes fejezetei önálló értekezésként szintén érvényesíthetőek az olvasati használatban, a másik kettőben pedig a kritikák tanulmányokkal váltakoznak vagy helyenként maguk is tanulmányba tűnnek át, mégpedig (és a gyűjteményekben felsorakozó könyvbírálatokra, műelemzésekre, tanulmánykritikákra ez egyként jellemző) esszéisztikus tendenciát hordozva. Tehát egyéni „vallomásokkal”, szubjektív kiszólásokkal, képies, színes stílusbetétekkel nemritkán megtűzdelve, és általában mentesen a szaknyelvi, irodalomtudományos zsargon nehézkességétől. A 2016-os összeállításban formálisan jobban elkülönül egymástól az elméletibb jellegű, jobbára tanulmányyszerű írások és az inkább rövid, alkalmi ihletésű dolgozatok szövegcsoportja. E posztumusz kiadvány összességében nagyobb időperiódust ölel fel, egyes darabjainak keletkezését, külön célkitűzéseit s talán valamennyire felfogásbeli alakulását illetően is szórtabb, mint az első ilyen válogatás, ahol néhány év koncentrált könyvfigyelő, könyvértékelő munkájának java került összegyűjtésre egy meglehetősen egységes hatást keltő kötetben. S habár a két évvel ezelőtt megjelentetett *Krotáliát* alapjában még maga Prágai gondolta el, állíthatta össze, az végtére is szükségképpen, a körülmények következtében vált igazából a szerző hátrahagyott műbírálatainak dokumentációs

¹ Prágai Tamás, *A teraszon vidám társaság. Tanulmányok a mai magyar költészetéről*, Parnaszus könyvek, Budapest, 2001 (Magasles sorozat I.); P. T., *Kivezetés a költészetből. Hogyan olvassunk kortárs verset*, Napút Kiadó, Budapest, 2010 (Kútfő Bibliotéka sorozat); P. T., *Vadkan krotáliával. Irodalmi kritikák és egyéb írások*, Parnaszus könyvek, Budapest, 2016 (Magasles sorozat XIV.).

keretév,² mindazon esetlegességeket ugyancsak hordozva, amelyek abból a tényből következnek, hogy éppenséggel milyen és mennyi értelmező kéziratot tartalmazott annak jelképesen vagy akár konkrétan felkutatható mappája, fiókja a távozás pillanatában... Ez a szerző késői éveiben, *utolsó évtizedében* (!) már csak ritkábban szólalt meg kritikusként, ha mégis, úgy speciális feladatok megoldására vállalkozott, valamennyire illúzióit vesztett szakembernek mutatkozott, és egyáltalában: figyelmét saját, igencsak megsűrűsödött szépirodalmi vállalkozásai kötötték le elsősorban. Ezzel szemben a *Terasz* egy induló, legalábbis a maga módszerességével még éppen csak elinduló vérbeli és ambiciózus kritikus, pontosabban kritikával, tanulmánnyal szintén rendszeresen jelentkező költő (és prózaíró) interpretáló futamait tartalmazza – hatalmas erudícióval, óriási elszántsággal, némi hivatástudattal és meglehetősen jóindulattal megírva minden esetben. A 2001-es megjelenésű könyv anyagával kapcsolatos általános benyomásunkat Martin Heidegger egy közkeletűvé vált fogalmának átalakításával, filológiai jellegű eltérítésével fogalmazhatjuk meg a legjobban: a *Terasz* Prágai Tamása mintha az Irodalom és a Kritika Pásztora lenne, mindenesetre a kortárs irodalom, mindenekelőtt a mai magyar líra pásztora a kritika elszánt, igencsak átgondolt művelésén keresztül. S úgy a pályatársak, mint ahogyan a saját maga számára nemkülönben.

(2) Feltűnő, hogy szépirodalmi és kritikai munkásságát, illetve ezen munkásság újabb, már feltétlenül módszeresebben megalapozott szakaszát Prágai lényegében egyszerre kezdi. Vagy bizonyos alkotói terület kötetes reprezentációjának, éppenséggel a legnevezetesebbnek tartható lírájának a kritikai formálisan még előtte is jár. A *Terasz* megjelenését jóformán debütáló regénye előzi meg csupán,³ s a nem is csak vékonyka értelmező gyűjteményt követő évben lát majd napvilágot első igazi verseskönyve, a *Sötétvilágos*.⁴ Aligha vé-

² Vö. utószavunkkal a *Vadkan krotáliával* című kötetben: Zsávolya Zoltán, *Prágai Tamás kritikai hagyatéka* = Prágai 2016, 183-192.

³ P. T., *Inka utazás, vagyis Arnold Sobriewicz gentleman úti breviáriuma* (Masszi Könyvkiadó, Budapest, 2000). A lexikonok szokásosan tudnak egy 1993-as verseskönyvről *Madarak útján* címmel (Kráter Kiadó, Budapest). Ez kétségtelen edicionális tény, ugyanakkor Prágai Tamás ezt a művét valójában csak munkássága előtörténetéhez számította hozzá, olyannyira, hogy esetenként kihagyta könyveinek felsorolásából.

⁴ Alcíme szerint: *Versek 1996–2001*, FISZ Könyvek, Budapest, 2002. – A különböző műfajú kötetek szinte bokor ágaihoz hasonlítható szétválása, egymásba nyúlása, majd hogynem 'összegabalyodása' azután akkor szűnik majd meg, akkor jut a kiegyensúlyozottság nyugvópontjára (lírai és elbeszélő kötetek ritmusszerű váltakozása), terelődik egyszersmind más útra, amikor szerzőnk ráérez a (kis)prózaírás rendszeres tevékenységének ízére. Az *Ellenőrök a hatoson* (2004) című novellaskötet darabjainak készülésétől kezdve a rövidebb prózai elbeszélés a mennyiségileg megalapozott „formalizmus” szintjén azt a szerepet veszi át ebben az írói műhelyben, amely helyet, teret addig az értekező esszé foglalt el nála a „lélegzetvétel”, a műfaji kiterjeszkedés szempontjából. (Nem célunk itt teljes bibliográfiát adni, már csak azért sem, mert a kritikai munkásságnak is csak a korai szakaszát tekintjük át, ezenfelül a mennyiségi mérlegelésben sem hiszünk, mégis megjegyezzük: míg az *Ellenőrök* mintegy 165 oldal terjedelmű prózaskötet, a 3 évvel későbbi Pesti Kornél /Napkút, Budapest/ már 350 oldal terjedelemre rüg... A kritikapróza esélyei radikálisan megcsappantak!)

letlen, hogy a kritikai figyelem szintén elsősorban a líra körül forog ebben az időben; úgy tetszik: a techné gyakorlati tudása összefogódzva jár nála a dolog elméleti áttekintésével, reflexív megragadásának szándékával, a megértés szenvedélyével. Miután pedig 1991-ben az ELTE TFK-n végez magyar–angol tanári szakon, magyarból egyetemi kiegészítő képzésen vesz részt Prágai a Pécsi Tudományegyetemen '95–'98 között, majd egy esztendővel később doktori hallgatóként folytatja ugyanott tanulmányait.⁵ Pécs mindig is erős elméleti orientáltságú műhelynek számított, így semmi csodálkoznivaló nincs azon, ha ezúttal olyan hallgatóra lel Prágai Tamás személyében, aki emblematikusan alkalmazza a tanárok előírta teoretikus olvasmányok tanulságait, szemléletét és szempontjait, esetenként önállóan tájékozódva tovább. S aki ezen tevékenységét a PoLiSz (1996–98), majd 1999-től a Napút folyóirat szerkesztőjeként, tehát egyúttal amolyan házi kritikusaként magas szintű professzionalitással alkalmazza.⁶ A Somogy megyei Bárdudvarnokon való tartózkodás értelmiségű utópiájának (1997–2001) idejével jelentős mértékben egybeesően (és a 2001 körül kezdődő pázmándi elvonulást közvetlenül megelőzően) csaknem teljes egyidejűséggel zajlik tehát ekkortájt az MA-szintű és a PhD-tanulmányok megkövetelte intézményi „gyakornokoskodás”, valamint szellemi penzum előállítása/letudása (tanulmány- és kritikairás, műelemzés-készítés); a *Teraszon...* kötetben szóba kerülő (könyv)művek közül nem nagyon akad a kritikus munkába vétel számára tárgy, amely mint publikáció a pécsi tanulmányokat megelőző időszak előtről származna.⁷ Alapos okkal feltételezve, hogy a vérbeli kritikus, aki tehát – mint fentebb egyszer már leírtuk – műbírálati megszólalásainak gyakorisága, intenzitása és elszántsága, valamint módszeressége következtében nyilvánvalóan az irodalom Pásztorának tekinti magát a Kritika művelése által, nos, kicsi hibaeséllyel feltételezhetjük, hogy ez az ember, Prágai Tamás viszonylag hamar, kvázi szinte 'azonnal' reagálva az általa eseménynek tekintett verseskötetekre még a megjelenés évében vagy legkésőbb a következő naptári évben publikálja vonatkozó könyvkritikáját.⁸ A *Teraszon...* lapjain önállóan, vagyis külön, szinguláris bírálatban tárgyalt verseskönyvek megjelenési év szerinti darabszám-statisztikája mármost (1997: 2; 1998: 10; 1999: 6; 2000: 2) azt valószínűsíti, hogy 1998–99 fordulóján lehetett csúcsra járva az első kritikus kötet anyagának megalkotása, amely folyamat már 1999 második felére túllendülhetett önmaga mennyiségi zenitjén, 2000-ben erős visszaesést

⁵ 2005 táján megvédett disszertációja képezi majd az alapját a *Kivezetés a költészetből* című, elméleti művének.

⁶ Idővel más folyóiratoknál folytatja szerkesztői tevékenységét Prágai Tamás, de a mi célunk most csak a „korai” periódus bemutatása.

⁷ Az önállóan és jóformán „önmagukért” vizsgálat alá vont verseskötetek közül Péntek Imre *Kényszer & képzetekje* és Zudor János *Filmzene* című munkája 1995-ös megjelenésű, de már a régiségi „rekorder”, Hiznyai Zoltántól *A stigma krátere* (1994) csupán kettős kritika második, vagyis érezhetően kiegészítő, viszonyító jellegű párdarabjaként szerepeltetett publikáció.

⁸ Jelen írásunk teljes véglegesítésekor majd a Napút folyóirat repertóriumra fogja segíteni munkánkat; Prágai kritikáinak, tanulmányainak nagy része itt jelent meg, itteni szerkesztői mivoltára az előszóban hivatkozik is – azonban műbírálati tevékenysége a vizsgált periódusban sem korlátozódik kizárólag erre a lapra.

mutatható, míg 2001 közepére – ez körülbelül a könyv sajtó alá rendezésének időszaka – mint olyan meg is szűnt... (A szabályosabb vagy 'kifejezettebb' kritikai írások mellett tanulmányai, esszéi, műelemzése, értékelései nem mindig kerültek előzetesen publikálásra, így keletkezésük, alkalomhoz kötésük nem feltétlenül olyan könnyű, mint – lesz majd – a szerkesztői feladatteljesítésként is 'gyártott' könyvbírálatok esetében. És az előbbiekből mindazonáltal ugyancsak szép számmal akad az összesen 28 írást tartalmazó *Teraszon...* kötetben.)

Nyilvánvaló: Prágainak ezen kötet nyomdába adása után keletkező értekező munkái ebbe a kötetbe már nem kerülhetnek be, legfeljebb egy másikba... Csakhogy a következő értekezői összeállítás sem nem követi olyan gyorsan az elsőt, mint amilyen heveny készítési eljárásban az első kritikai gyűjtemény elkészült és összeállt, sem nem lesz aztán a mozaikosan szóródó kisebb értekelő írások egybesöprése. Ennek színterévé majd csak a harmadik, már posztumusz kritikai összeállítás válik, *egyrészt*, *másrészt*, persze, határozott művészetbölcseleti érdeklődés fegyverzetével és vértetéssel felruházott elméleti vagy elméleti réteget is tartalmazó munkákat ugyancsak tartalmazó tanulmánykötet ez egyúttal. Ám az szintén figyelemre méltó, hogy az esetlegesen egybegyűjthető kisebb kritikai dolgozatok mennyisége jelentősen lecsökken egyáltalán! Prágai immár nem akar annyira kritikus lenni... Mint már mondtuk: egyszerre erőteljesen ráérez a (kis)prózaírás ízére, amiről novellásköteteinek sora tanúskodik, már 2004-től indulóan. Ugyanakkor ezzel párhuzamban a költőséget is emblematikusan műveli, s már 2005-ben új verseskönyve jelenik meg, az *Ellenanyag*. Ugyanebben az esztendőben komoly állami elismerésben részesül. Emlékeink szerint ezen időszakban igen megfontoltá, a korábbinál jóval visszahúzóbbá válik, nyilván a megnövekedettnek érzett méltóság és az azzal járó felelősség következtében. Ámbár az is lehet, hogy csak az újabb, ezúttal Pázmándra történő elvonulás végrehajtása köti le rengeteg erejét, figyelmét, illetve tartja sokat távol Budapestről. Mindenesetre a 2004–2007 közötti irányítási ciklusban a Magyar Írószövetség elnökségének tagja, s nagyjából ugyanekkor dolgozik a Kortárs szerkesztőségében. Tájékozódásába végül aztán visszaúszik az a műfaj, amellyel prózaírói munkásságát – legalábbis az önálló könyv szintjén – kezdte: a regény... Igazán munkaigényes szépirodalmi terjedelmek mozgatása kezdi foglalkoztatni és lekötöni Prágait.

Alighanem ez a kegyelemdőfés, legalábbis a végső csapás a kritikusság, legalábbis egy emblematikusnak látható kritikusság számára; a kilencvenes évek második felének, az ezredfordulós esztendőnek intézményi, elfoglaltsági, egzisztenciális késztetései és a hatalmas íráskészség ambicionális motorja soha többet nem mozdítják már abba az irányba és olyan erővel az életmű alakulását, hogy az akkori kritikai tűzijátékra akár csak távolról is emlékeztető műértelmező aktivitást fejtsen ki a továbbiakban bármikor a szerző. Az első és a harmadik kritikai kötet anyaga szemléleti megközelítés, kidolgozásbeli megformáltság tekintetében messzemenő rokonságot mutat, azzal a lényegi különbséggel, hogy az utóbbi nemcsak nem olyan intenzív-koncentrált munkafolyamat eredménye, mint az első volt, hanem időarányosan – az átfogóan vett keletkezési-merítési periódus viszonylatában – sokkal hézagosabban megfigyelhető/azonosítható megszólalások, jelentkezések dokumentálódnak benne. Tulajdonképpen önmagában óriási veszteségnek tekinthető, hogy az író Prágai

egy idő után már nem akart többé lényegileg kritikus (is) lenni; az értelmezői véna rangbelinek látszó alárendelése a 'szépíróinak', majd döntő elhalványítása, csaknem felszámolása ugyanakkor egyúttal a hagyományos hierarchikus műfajfelfogás hívének, valamennyire foglyának mutatja szerzőnket. Ebben a felfogásban pedig az értelmező műfajok feltétlenül kevésbé értékesek, mint a fikciós-belletrisztikaiak, művelésük tehát másodlagos, vagy tulajdonképpen akár: szükségtelen...

A harmadik kötet anyagát tanulmányszerűen jellemeztük fent már említett utószavunkban, a másodikkal jelen írásunk később elkészülő felében fogunk módszeresen foglalkozni, míg az első anyagába *most* pillantunk bele közelebbről és konkrétan. (*A teraszon...* című kritika- és tanulmánygyűjtemény nem kizárólag önmagában érdekel bennünket; a kilencvenes évek kritikai Prágai-publikációi szórványosságának tudatában, egyelőre külön filológiai feltárás elvégzése nélkül, sokban inkább forrás-együttesként fordulunk ma ehhez a gyűjteményhez a „korai” műértelmezések lehetőség szerinti, viszonylag teljesebb áttekintése érdekében; tudjuk, legalábbis feltételezzük: a vonatkozó anyag a 2001-es könyvben közreadottnál valójában jóval gazdagabb. Magának a módszeres és meglehetősen egységes szemléletűnek látszó „pécsi korszaknak” az anyaga is, de a még korábbi éveket szintén beszámítva még inkább: Prágai Tamás 1990-től kezdett publikálni, s a vers és a széppróza mellett mindjárt tanulmányszerű írásokat is.)

(3) Nem célunk amolyan megkésett, másfél-két évtized távlatából visszatekintő könyvbírálat készítése *A teraszon vidám társaság* című kötetéről, azonban érdemes észrevételezni felépítését, meglehetősen kézenfekvőnek tűnő szerkesztési elvét. Legalábbis annyira: nagy vonalakban, ahogyan és amennyire mindazonáltal – minden alapvető kötetlenség, mozaikosság mellett is – kirajzolódni látszik. Eszerint feltétlenül a készítés (az egyes írások mint végső összesség előállítása, külön-külön való megjelentetése) időszakában, a gyűjteményként való publikálás pillanatában legnagyobb tekintélyű és/vagy idősebb alkotók egyes versgyűjteményeiről szóló szinguláris kötetkritikák csoportja nyitja Prágai könyvét (a Tandori Dezső – Oravecz Imre – Bertók László – Kárpáti Kamil sorba rendezve), végét, amolyan 'hátsó tartópillérét' pedig a kötetben közel 30 nyomtatott oldalra rúgó átfogó, tagolt és igen alapos nagytanulmány alkotja a „kilencvenes évek »fiatal lírájáról«” (*Komolyhon tartomány illesztékei*). Ez utóbbi közvetlen és egyben szemléleti támasztékait az új költészetnek a szerző által lényegesnek vélt önálló alkotói kötetekről szóló szinguláris kritikai képezik, melyek sorát Lackfi János 1998-ban napvilágot látott *Illesztékek* című verseskönyvének kritkusi munkába vétele nyitja.⁹ Ugymond 'középtájt'

⁹ Ezen a ponton aligha hagyhatjuk figyelmen kívül és alighanem jelképes érvényűnek kell tartanunk, hogy az elvileg a „magyar fiatal líra” kilencvenes évekbeli teljességét áttekintő és főbb tendenciáiban jellemző tanulmány címében technikai-funkcionális szintre emelkedik Lackfi János egyik, korábban ugyancsak kötetcímmé emelt kulcskifejezése. (Az „illesztékei” mármint egy önmagában szintén idézetként felhasznált régebbi program-elemzés feliratához kapcsolódik Prágai Tamás évtized-analízáló értekezésében; Weér Ivó [Sziromay Ágnes] „*Komolyhon tartomány a mi kamránk*”. *Nemzedéki introspekció a mai versekben szereplő*

– egyebek mellett, amennyire itt bármi is igazán definiálható – kevésbé elismert alkotások és életművek nagyobb fokú elfogadtatásáért tett lépések (pl. Restár Sándor, Sebők Éva vagy Timár György), sajátos tematikák (Mezei András és Kuczka Péter lírai holokauszt-tárgyalása), egy-egy felvidéki és vajdasági kettős kritika (Csehy Zoltán – Hizsnay Zoltán, Szűts Zoltán – Böndör Pál), radikálisan filozófiai esszékritikák (Jász Attila két egymást követő kötetéről is), alkotótárs addigi teljes „életművét”, azaz 2 verseskötet + 1 reprezentatív antológiásze-replést (!) áttekintő pályakép (Szentmártoni Jánosról szólva) vagy egy kifejezett *ifjú-költészeti* (az új költészetben belül ifjú!) alblokk (jeligés pályázatot kiértékelő 'jelentésen'¹⁰ kezdve Varró Dániel pályakezdő kötetéről szóló áttekintő kritikán keresztül egészen a „Fiatal költők Somogyban” alcímű munkáig) helyezkednek el. Mindezen felül (előtt és után) egy bölcséleti általánosságokig emelkedő *Előszó* nyitja (egyben címszerűen magyarázza) és egy kötetben először 1974-ben megjelent munkát figyelme középpontjába állító műelemzés/műértelmezés (Orbán Ottó *A távlat* című verséről) zárja; a két írás együtt: *keretezi* a könyvet. S virtuálisan feltétlenül a kötet erőterében említhetjük azokat az írásokat, amelyek anyagával, egyes darabjaival nagyjából egy időben keletkeztek, de nem kerültek bele. Csak azokat sorolva, amelyek említésre kerülnek lapjain: a Szentmártoni Jánost tárgyaló pályakép a vizsgált szerző második kötetével kapcsolatban említ egy korábbi saját elemzést („*Tengerről jó majd halálom...*”, Napút, 1999/1.), mint amire támaszkodhat az aktuális munka, és egy hosszú passzust majdnem szó szerint át is vesz belőle az új írás. Illetve Szűts Zoltán első könyvét ismertetve-értékelve nyer körvonalazódást így a kitekintés, a más, immár „idősebbnek” számító alkotóra való vonatkoztatás: „A rövidebb versekkel indító kötet második ciklusában felbukkannak azok a hosszabb szövegek, melyek egy lassan divatosnak nevezhető verstípus jellegzetes példányainak tekinthetők; e típus egy darabjával (*Nyugalmunk érdekében*) már foglalkoztam Téreyről szóló írásomban (PoLíSz, 1998. május, 38. megjelenés).” (81) Tehát az egyik szerzővel foglalkozó írás esetében előmunkálat a kötetéről korábban külön készített könyvbírálat, míg a másik munkájával is foglalkozik kritika, ezenfelül pedig az évtized-áttekintésben szintén bőségesen tárgyalatik az általa és társai által képviselt helyiérték.

Azonban nem ő, hanem feltétlenül Jász Attila jár a legjobban *A teraszon...* kötet lapjain, és nemcsak mennyiségileg, mint az az első pillantásra látszik. Neki ugyan két egymást követő kötetéről is készít egy-egy külön könyvkritikát Prágai Tamás, azonban nem annyira az írások és a kritikai nekibuzdulások száma az igazán lényeges itt, hanem az, hogy e szinguláris kötetbírálatok mindegyike esszéisztikus-filozófiai hangoltságú, azaz hermeneutikájában, megértési elszántságában, szenvedélyében: személyes-egzisztenciális (együttal). Mint ilyen pedig talán a legjellemzőbben mutatja meg Prágainak, a kritikusnak a módszert, működési módját – amikor a leginkább Kritikus: azaz a maga fogalmi sze-

utalásokról és hatásokról címmel készített fél évtizeddel megelőzőleg összefoglalást egy akkori „legújabb magyar irodalmi” tanulmánygyűjtemény számára. *Csípesszel a lángot*, Nappali Ház, Budapest, 1994, 39–50.)

¹⁰ Mivel az olvasó számára titok marad a szereplő „szerzők” jeligéjének feloldása, így az is megeshet: egyes maszkok mögött nem fiatal alkotók állnak.

rinti igazi teoretikus műbíráló, egyszersmind forma szerint már nem kritikus... A szemléleti, alkati szimpátia és – ekkor még – törekvésbeli rokonság feltehető érzete, amely a vizsgált alkotó világával a kritikust (a kritikát készítő íróársat) összefűzi, a következő, tulajdonképpen megdöbbentő értelmezés-nyitányhoz vezet szerzőnket:

Az írás előtti tétovaság és tehetetlenség idejét nem nyújthatom tovább. Jász Attila *Jelzések könyve* című kötetéről kell írnom. [...] De azt hiszem, a három részből álló gazdag szövegvilág egységesen ötsoros versekből álló első ciklusának felölelése is meghaladja erőmet; egyetlen versre irányítom figyelmemet, hogy meg tudjak felelni a feladatnak. [...] Figyelmemet erre a versre irányítom, de ha sikerül egyetlen kép vagy kifejezés [...] megközelítésmódját fölvezetnem, elégedett leszek. De miként lehet egy összefüggő, önmagába forduló és önmagát értelmező szövegvilág egyetlen elemét megközelíteni? Lehet-e egyről szólni ott, ahol „összetapadt formákat” tapintunk? És mik is ezek az összetapadt formák?! (87)

A már ekkor birtokolt értelmezői apparátus és eleve meglévő érzékeny figyelem, megkapó szakmai elkötelezettség fényében mindenképpen túlzó ez a(z imitált) „kétségbeesés”. Egyfajta egzisztenciálfundamentalista beállítottság – amely a kritikusi-pályatársi vagy pályatársi-kritikai létezésre céloz – viszonylatában azonban már nem. A kérdésfeltevés aprólékossága, mérhetetlenül analitikus széttagolása a látszólagos egyszerűsítés (egyetlenegy szöveg-atom kiválasztásának gesztusa) ellenére is a saját feladat mérhetetlen megnehezítését eredményezi. De csak azért, vagy nem utolsósorban azért, hogy a saját írói képességek felvillanthatóvá, azaz beforgathatóvá váljanak a hermeneutikai gyakorlat elvégzése közben. Mintegy alkotóilag segítve az interpretáció komplex műveletének végrehajtását.

Nem csupán Jász Attila verseinek, versalkotásának is metaforája a tenger. A szavak kiáradása a papíron folyamok, vizek, tengerek hullámszásának mintázatát ölti magára; ahogy a víz fatörzset, halat, lomot sodor, elnyel és ismét felszínre vet, úgy sodorja ez a versalkotási mód azokat a képeket, melyeket jeleknek nevez. [...] Meg kell tehát értenem, hogy mi az a tenger, és milyen elrendezésben mutatja föl a tárgyakat, milyen elrendezésben teríti őket a partra, teszi láthatóvá. (87–88)

A tenger „megértése” mármint korántsem földrajzi vagy élettani értelemben történik Prágai Tamásnál, noha – egyebek mellett – éppenséggel ezek a diszciplínák sem záratnak ki az általános tudományos tájékozódás horizontjából, spektrumából. A bölcseletet tudományfilozófiai vezér-diszciplínaként értve legalábbis biztosan nem. Habár azért mégiscsak a bölcseleté lesz errefelé a főszerep az elméletileg fundált tájékozódás keretei között. Ezen szemlélet szerint jut el odáig a szerző, hogy *itt* nem lehet szervezőerő a véletlen, annál törvényszerűbb, szabálykövetőbb elv rendezzi alakzatokba a tárgyakat, képeket: valamiféle „szoros mintázattá” – a vizsgált lírai világban. Csak vajon miben áll az így kirajzolódó „mellérendelésnek a természete”? Mi is a felbukkanó, működő

désbe fogó princípium? – A kritika ezen a ponton a vívódás belső párbeszédét idéző dilemmázás gondolataiként leplezi le az előbbi kérdéseket, amennyiben az interpretátor egyszerre szinte naplószerűen rögzíti munka-gondját: „Éles, ha nem sarkalatos problémával állok szemben. Jegyzeteim között ez a megfogalmazás áll: képalakításának ősiségéről írni. [...] föl kell vázolnom, milyen is az a szövegvilág, amelybe Jász Attila költészete beágyazódik, milyen szövegeken keresztül közelíthető meg, milyen szövegalkotó elvet elevenít fel, milyen szöveg(ek)et olvas újra.” (88) És eddig jutva gondolatmenetében a műbíráló most már nem csupán azt hozza az olvasó tudomására, hogy megközelítési javaslata szerint a zen-buddhizmus vallási-filozófiai felfogásrendszerének szemléleti bekapcsolása lehet eligazító, hanem arról is beszámol, neki személyesen milyen véletlenszerű olvasmány és olvasási szituáció segített az ‘értelmezési probléma’ megoldásában. (A módszertani gond kezelésében tudniillik, amelynek eredménye az a belátás, illetve alapvető értelmezési ajánlat, miszerint Jász tájékozódása keleties teljességigénnyel fordul/t a „földhöz”, azaz egyfajta egészelvű mellérendelés egyenrangúsító gesztusához.)

Fromm és Suzuki könyvét Krakkóban olvastam ‘87-ben egy bérelt lakásban, és most Jász Attila miatt vettem ismét kézbe. Megerősített a felismerésben, hogy a keleti emberről szóló fejezetekben nem csak a keleti emberről van szó. Karácsony Sándor is keleti hagyományról beszél, amikor mellérendelő észjárásról ír; de ez sem csupán a keleti hagyomány dolga. Fölvállalhatjuk, hogy népdalaink természeti képeinek viszonya mellérendelő státuszú, de ez nem pusztán magyar, nem is pusztán keleti sajátosság. (89–90)

Hanem általános emberi, világkulturális, világirodalmi... – sugallja Prágai Tamás. *Világfilozófiai*, tehetjük hozzá, hiszen Martin Heidegger neve (és egyik kulcs-fogalma, a „kénél-lét”, az eredetiben *Vorhandensein*) is leíródik a könyvbírálatban, amelynek szerzője végül is következetesen tartja magát ahhoz a kezdeti elhatározáshoz, hogy közvetlenül csak kevés verssel, jelesül egyetleneggyel foglalkozik értelmező munkájában. Azzal azonban annál alaposabban, a tanulmány, sőt az egzisztenciálissá, személyessé váló esszé színes-ségével, erőteljességével! Hozzátartozik ehhez a fajta esszéizmushoz, hogy a szakirodalom, pontosabban annak kitüntetett alkotói nem (feltétlenül) konkrét műveik, könyveik, szövegkiadásaiuk-fordításaiuk pontos megadásával kerülnek meghivatkozásra, hanem gyakran „csak” távolabbi, általánosabb utalások révén, alakjuk-arcélük felidézésével, amolyan műveltségi folklórelemekként. Ez a publicisztikai, közvetítő, felidéző kulturális attitűd alighanem a közírási funkció vállalásának szerénységére és feladatvégzésére utal.¹¹ Így válhat lehetővé, hogy amikor a kötetben szomszédos kritikában Jász Attila következő, a szomszédos

¹¹ Szándékos funkció-elkülönítés lehet ez; a kritika műfajában nem minden folyóirat konvenciója szerint juthat hely a jegyzetelésnek; s Prágai kifejezetten tanulmányként készített írásaiban derekasan jegyzetel, noha egyéni alkalmazási stílusban, nem teljesen az MTA szabályzata szerint. S mint korábban is említettük már: értekezői passzusai sokszor nem éppen a jegyzetelési technika, hanem a gondolati elmélyültség, az érvelési passzusok elmélyültsége alapján ismerhetők fel.

esztendőben megjelent Szicília-könyvét veszi munkába, akkor utazásos kötet-ről lévén szó, a különféle átmenetek szerzői megjelenítéseit, alkalmazásait, felfogásait számba véve – egymás után azonosítani és *értelmezni* véve – magának a hermeneutikának a történelmi genezisével, rekonstrukciójával építi egybe tárgyalását. Tárgyalását, diskurzusát, amely először is öt-hét (konnotatív) jelentését tárja fel az „átmenet” szónak a műben, majd az alkotó/megszólalt személyiség rögzíthetlensége felől magyarázza alapvetően (mármint Jász szövegvilágában) a képlékenységre hagyatkozó és a képlékenységet magát létesítő írásmódot... Mindezt követően lényegében a filozófiai beállítottságot azonosítja be vizsgált szerzőjénél, amelyet ő „íz-ig-vérig irodalmár szemléletnek” nevez (95), és talán ez az attitűd lehet az, ami alapján a saját részéről is olyan nagy sikerrel jöhet létre ez esetben az olvasat, az értelmezés. S ha afféle ráadásként még egy „különös csattanót” is észrevételez a végén, illetve a *Miért Szicília?* című kötet körkörös szerkesztettségére, önmagába visszatérő szövegiségére hívja fel a figyelmet, az már (megint) inkább a kritikus írói vénájának megvillantását jelenti: amennyiben kezdet és befejezés egybeér az értelmezett munkában, úgy az interpretátor sem akar lemaradni – és nem is marad le! – az olvasónak nyújtott teljességélmény érzékeltetésében. A teljesség egyáltaláni nyújtása, létesítése terén... Írói eszközökkel.

Habár legalább bizonyos fokig mindig és mindenkinél óhatatlanul szembe kerül egymással a két indíttatás, Prágai Tamás kezén viszonylag harmonikusan dolgozik együtt, simul párhuzamba szépírói és kritikai (azaz tulajdonképpen irodalomelméleti) véna. Főleg azért, mert a fikcionális, illetve színes-képies stílusú, saját személyiségét folyvást életesen is odarakó író mindig ott áll (őrt) az aktuálisan, adott pillanatban műértelmező vállalkozást végrehajtó 'ikerpárja' mellett, de nem utolsósorban azért is, mert a teória inkább a(z élet)filozófia, az általánosabb-tágasabb bölcsélet orientációját vagy annak feltétlen szimpátiáját jelenti számára, mintsem a szoros olvasások textuális aprólékosságát vagy valamelyik ideológiáját. Ennek az eszménynek és gyakorlatnak szintén az egyik Jász Attila-kritikában található megfogalmazás adja szemléleti zálogát: az „én teljességének mozgósítására” összpontosítva jut el Prágai „ahhoz a paradoxonhoz, amelybe” szerinte „az irodalomértés sodródott, és amely köztes terében létezni kénytelen: a szakszerű, szövegre irányuló értelmezés keveseket érintő-illető körei mellett fővállalja a hermeneutikai létértés önértelmező, ezért egzisztenciális köreit is, ezért kilóg a szaktudományok közül”. (90) Az ekként felfogott irodalmárság feltétlenül az íráság része, és ez a kritikailag is pallérozott, műbíráló, műelemző írói attitűd pontosan azért tudja a belletrisztikai Irodalom 'pásztorá' mellett még a Kritika 'igazgatójává' is tenni alanyát, mert önmagában, saját, belátó jellegű elméleti műveleti területén is annyira biztosan, otthonosan mozog, „Nem tudom – kérdezi ez a hang –, Rózsa Endre kései fordulatára, írásmódváltására [...] fölfigyelt-e a műbírálat” (?). Nem fakad „tájékozatlanságból” ez az érdeklődés, sokkal inkább intésként értékelhető: *fel kellene figyelnie!* Hiszen Varró Dániel esetében például két (korábbi) reprezentatív pályatársi kritika elhatározott, célirányos kiértékelése, kifejezetten polemikus felhasználása adja Prágainak a közvetlen kiindulópontot, hogy elkészítse a sajátját, egy harmadik, formálisan 'megkéselt' műbírálatot. Tehát az irodalom mellett a szakirodalomról is *tájékozódik* kritikusként is! S hasonló kitekintés,

reflexióbegyűjtés nagyon sok kritikájában előfordul. Valamint az is, hogy egy x. kötetről szólva a korábbiakra is kitér, de sosem szolgál mechanikussággal, éppen csak arányosan, funkcionálisan. *Legköltőibb*, legvirtuózabb kritika-típusa a mindenkori 2-3. kötetéről szóló, amelyben szervesen figyelembe veszi a mindenkori 1-2. kötetet... (Ennél magasabb kötetszám esetén már mindenképpen tanulmány lenne szükséges, míg ennél a mennyiségnél alkalmazható még a könyvbírálat gyorstüzelésű műfaja, amelyből sokat el lehet készíteni ugyanannyi energiabefektetéssel, minél több alkotót, bontakozó életművet pásztázva...)

Prágai Tamás sem a túl határozott, sem pedig a túlságosan szétfolyó kritika létezésében nem volt érdekelt, az egyensúlyt valahol középen kereste. Mint elvileg mindenki persze, de ő a tanítandó módig elmenően sikerrel. Ez kritikai alkatának üzenete, öröksége.

„Olyan közegben, ahol a kritika szempontja túlon túl erős és túlon túl egy-nemű, könnyű, sőt: túl könnyű költőnek lenni; az elmélet maga előtt gyűri az irodalmat. Erről a szimptomáról eladható költemények roppant mennyisége árulkodik. Annál nehezebb azonban *verset írni*.” [...] „Gyenge lábón álló elmélet esetében viszont – mindent szabad. Vákuumban lehet óbégatni – de minek. Az önismeret alapja a reflexió, ha elmarad, az irodalmi biomassza eszeveszett burjánzásnak indul, és hamarosan átcsap a túrés- és torokhatáron.” (43)

A megoldás tehát a belletrisztikailag és reflexíve *egységes* irodalom mértéktartása.

Mértéke. És. Tartása.

Prágai Tamás, örökös szerkesztőnk júliusban töltötte volna be ötvenedik életévét.

Fiatalon eltávozott társunk emlékét s életművét műhelyünk kötelességének érzi őrizni, ápolni. Elsőkötetes szerzők számára Cédrus-műhelyünk létrehozta a Prágai Tamás-díjat (négyen birtokosai eddig), most az évfordulón pedig a jeles kortárs Tamás kritikusi munkásságának elemzésével tisztelget... Ezt a feltáró-összegező munkát folytatni szeretnénk.

Zsávolya Zoltánt pedig – köszöntjük félévszázados jubileumán. (A szerkesztőség)